

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 60

NUMMER 3

JUN-JUL-AUG 2013

60 JAAR
POKROF

3 Oecumene Katholiek/Russisch-orthodox – Alfons Brüning

Symposium 'Wisselende perspectieven' over orthodox, katholiek en oecumene, te Hernen, 24 november 2012

6 Regionale en universele Kerk

– v. Kirill Hovorun

10 Meditatie: Maria Ontslapen –

Dolf Langerhuizen

13 Katholiek en Orthodox in Rusland – Michiel Peeters fscb

16 Orthodoxe oecumene in

Nederland – v. Theodoor van der Voort

19 Bulgarijes nieuwe patriarch Neofit – Jan Buruma

22 Zestig jaar Pokrof – Leo van Leijsen

23 Aankondigingen

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Icoon van Moeder Gods van het Teken, Russisch, 18^e eeuw;

Achterzijde: Icoon van Moeder Gods van het Brandende Braambos, Russisch, 18^e eeuw (Foto's: *The Temple Gallery*, Londen).

Deze Pokrofeditie is een oecumene-special. Vier artikelen staan in het teken van de oecumene vanuit de Orthodoxe Kerk – vooral de Russische – met de Rooms-katholieke Kerk. Professor Alfons Brüning belicht de brede Russisch-orthodoxe/ Rooms-katholieke oecumene; de Russisch-orthodoxe priester-theoloog Kirill Hovorun gaat in een pittige bijdrage in op de verhouding tussen de Kerk aan de basis (parochie, kerkelijke gemeente) en de overkoepelende Kerk wereldwijd. Michiel Peeters, r.k. priester die in Rusland heeft gewerkt, schrijft over de katholieke oecumene daar met de Orthodoxe Kerk, en Russisch-orthodox aartspriester Theodoor van der Voort over de Orthodoxe oecumene in Nederland. Genoemde artikelen zijn bewerkingen van de lezingen op het Pokrofsymposium op 24 november jl. (Uitgebreide versies: www.oecumene.nl, Publicaties, *Perspectief* 2013-20).

Jan Buruma presenteert de niet zo lang geleden gekozen patriarch Neofit van de Bulgaars-orthodoxe Kerk en Leo van Leijsen doet verslag van het Pokrof-jubileumsymposium 2013 op 25 mei jl. De meditatie midden in dit nummer, van de hand van Dolf Langerhuizen, gaat in op het feest en de icoon van Maria Ontslapen op 15 augustus.

Een goede vakantietijd toegewenst en veel leesplezier in deze – hopelijk zonnige – zomer.

Leo van Leijsen,
redactiesecretaris

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Breninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar, Laila Zahra.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht, tel. 030 -
2326907, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in Utrecht te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €20, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 61 INGB 0005679145 en BIC: INGBNL2A t.n.v. Tijdschrift Pokrof, Utrecht. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Tussen theologie en geopolitiek

De Oecumene tussen Rooms-katholiek en Russisch-orthodox

Gelovigen tijdens een Russisch-orthodoxe viering.

Dat de Russisch-orthodoxe Kerk meedoet aan oecumenische gesprekken betekent niet dat zij haar opvattingen ter discussie stelt. Samen met de andere orthodoxe kerken ziet zij zich nog steeds als de enige behoedster van de onvervalste christelijke leer. Haar enige oecumenische intentie is getuigenis afleggen van haar geloof. Dat lijkt een onverzoenlijke houding, maar de realiteit is genuanceerder.

In de eerste helft van het 20^e eeuw waren Russisch-orthodoxe theologen zoals vader Georgij Florovskij grote voorstanders van de oecumenische beweging. De Orthodoxie lijkt vaak onverzoenlijk, maar we zien ook een sterk persoonlijke bescheidenheid van orthodoxe geestelijken. Het bewustzijn van eigen onvolkomenheid en behoefte aan vergiffenis is een belangrijk gegeven in de orthodoxe spiritualiteit, ook ten opzichte van andere kerken: er wordt wel degelijk met respect gekeken naar het geloofsleven en de devotie van leden van andere kerken. Getuigenis afleggen is ook: het

geven van een goed voorbeeld en een getuigenis aan de samenleving. Protest tegen gebreken, onvolkomenheden en misdaden hoort daarbij. Vanuit oecumenisch perspectief betekent dit dat de andere christelijke kerken als bondgenoten worden gezien.

Twee fasen in de dialoog

Tijdens de Sovjet-periode leek zich een opmerkelijke vooruitgang te ontwikkelen in de dialoog tussen de Rooms-katholieke en de Russisch-orthodoxe Kerk. Tussen 1960 en 1990 zijn twee fasen te onderscheiden:

- In 1961 kwam een Russisch-orthodoxe delegatie naar het Tweede Vaticaans Concilie. Aanvoerder was metropoliet Nikodim van Leningrad, die ook in de volgende jaren vaker op bezoek in Rome was. Onder zijn leiding en op zijn initiatief werden contacten tussen theologische universiteiten versterkt en vond een regelmatige studentenuitwisseling plaats tussen het *Collegium Russicum* in Rome en de *Geestelijke Academie* in Leningrad. Nikodims initiatieven om een grotere toenadering tot de Rooms-katholieke kerk te bereiken zijn echter steeds omstrede geweest, zowel binnen de Russisch-orthodoxe Kerk als bij andere orthodoxe kerken.

- Na het overlijden van Nikodim (1978), en met begin van de ambtsperiode van de Poolse paus Johannes Paulus II ontstond een echte theologische dialoog met de Russisch-orthodoxe Kerk en de andere orthodoxe kerken. Deze dialoog bouwde voort op Vaticanum II, dat de orthodoxe kerken 'zusterkerken' noemde. De Rooms-katholieke Kerk heeft met de orthodoxe kerken veel gemeen: het kerkelijk ambt, de apostolische successie, de sacramenten en de opvatting over een aantal morele kwesties. Daarom is in 1979 de *Gemengde Internationale Commissie voor de theologische dialoog tussen de Rooms-katholieke Kerk en de Orthodoxe Kerk* op initiatief van paus Johannes Paulus II haar werkzaamheden begonnen. In de jaren hierna werd een aantal documenten gepubliceerd die veel overeenkomsten laten zien. In meerdere bijeenkomsten - München 1982, Bari 1987, Valamo (Finland) 1988 - ging het om de eucharistie en de sacramenten, de Triniteit, het priesterambt *et cetera*. Naast deze bijeenkomsten van de *pauselijke Gemengde Commissie* vonden ook regelmatige bilaterale consultaties met landelijke bisschoppenconferenties plaats, zoals bijvoorbeeld vanaf de jaren '80 met de Duitse bisschoppenconferentie.

Terugblik

Terugkijkend zijn enkele feiten vast te stellen. Ondanks serieuze pogingen daartoe, is er nog steeds geen wederzijdse overeenstemming over een *communicatio in sacris*: het deelnemen aan elkaars sacramenten. Daarnaast is de theologische belangstelling verschoven naar meer controversiële vraagstukken. In recente gesprekken van Russische delegaties met de Duitse bisschoppenconferentie stonden de theologische mensopvatting, de menselijke waardigheid en de rechten van de mens centraal. Men was het erover eens, dat aan de theologische mensopvatting in een veranderende 21^e eeuw een grotere betekenis toekomt.

Leer over de Kerk

De laatste jaren kreeg de ecclesiologie (leer over de Kerk) meer aandacht. Natuurlijk staan de positie en de rol van de paus en dus het pauselijke primaat centraal. In dit verband werd in 2007 bij een bijeenkomst in Ravenna een voorlopige overeenkomst bereikt, die de spanning tussen twee principes in de kerkelijke constitutie - met name tussen conciliariteit en autoriteit - formuleert, maar naar opvatting van velen deze spanning nog niet volledig weet op

te lossen. Na publicatie van het document verklaarde men in Moskou de tekst kritisch te onderzoeken. Niet lang daarna verschenen statements van o.a. metropoliet Hilarion, destijds aartsbisschop van Wenen en Oostenrijk en inmiddels voorzitter van de kerkelijke afdeling voor externe relaties, waarin alleen het principe van conciliariteit door de orthodoxe kerkelijke leer wordt erkend.

Nieuw zelfbewustzijn

Na het verdwijnen van de Sovjet-Unie zijn de theologische posities van de Russisch-orthodoxe Kerk niet veranderd. De oecumenische dialoog gebeurt wel met een groter zelfbewustzijn. Het patriarchaat van Moskou streeft ernaar een duidelijk getuigenis te geven van zijn posities. Vanwege de geopolitieke veranderingen lijkt men soms minder geëngageerd in oecumenische dialogen.

Een heikel punt blijft de geünieerde (Grieks-katholieke) Kerk in Oekraïne, die door het patriarchaat van Moskou als een kunstmatige vorm van kerk-zijn wordt beschouwd. Men ziet de Grieks-katholieke Kerk als een vorm van proselitisme, alleen bedoeld om orthodoxe gelovigen voor Rome te winnen.

Het verwijt van proselitisme - terecht of onterecht - wordt door de Orthodoxe Kerk in Rusland gemaakt aan bijna alle christelijke confessies die op het gebied van haar zogenaamde 'canonieke territorium' met missie- of zendingswerk bezig zijn. Sinds 1997 is in Rusland immers een nieuwe godsdienstwet van kracht, die aan de Orthodoxe Kerk een bijzondere positie toestaat en tegelijk de mogelijkheden van andere confessies min of meer beperkt. Ondanks pogingen van beide zijden om het probleem van de geünieerde kerken op te lossen, zijn de confrontaties tussen geünieerden en orthodoxen, en de onderlinge verwijten en klachten doorgegaan.

Nog ingewikkelder werd de situatie toen in 2002 de paus de zogenoemde apostolische administraturen van de Rooms-katholieke Kerk op Russisch grondgebied opwaardeerde tot bisdommen. Ofschoon de Heilige Stoel spoedig daarna verklaarde, dat dit alleen met het oog op de zielzorg voor de reeds aanwezige katholieke gelovigen in Rusland gebeurde, kreeg in de ogen van de Russisch-orthodoxe Kerk de verdenking van rooms-katholiek proselitisme een nieuwe dimensie. In de wederzijdse verhouding tussen Rome en Moskou werd tijdelijk van een 'ijstijd' gesproken.

Dooi

Inmiddels is het klimaat aanzienlijk verbeterd. Al in de jaren '90 zijn er stemmen te horen geweest over een *natuurlijke alliantie* tussen de Rooms-katholieke Kerk en de Russisch-orthodoxe Kerk: een strategisch bondgenootschap om de toenemende secularisering van Europa tegen te houden. In het midden van het eerste decennium van deze eeuw benadrukte het Moskouse patriarchaat de noodzaak van een dergelijk bondgenootschap om christelijke waarden in de seculiere Europese Unie opnieuw naar voren te brengen. Tevens werd door de Russische Kerk stelling genomen tegen de processen van globalisering.

In verband hiermee werd in 2005 de ambtsaanvaarding van de nieuwe paus Benedictus XVI door de Russische Kerk zeer welkom geheten. De behoudende posities van kardinaal Joseph Ratzinger in een aantal heikele kwesties waren al eerder bij het Moskouse patriarchaat bekend, en men zag in deze paus een bondgenoot in een gemeenschappelijke strijd. Ook de keuze van Kirill als nieuwe patriarch van Moskou, na het overlijden van Alexij in 2009, luidde een nieuwe periode in voor de betrekkingen tussen Moskou en Rome. De nieuwe patriarch ontving van de paus een cadeau beladen met symboliek, namelijk een communicielk. Kirill, die voor zijn ambtsperiode voorzitter was van de afdeling voor externe relaties van het Moskouse patriarchaat, stond al jaren lang bekend om zijn ondersteuning van een coalitie tussen Rome en Moskou. Hij noemt hun gezamenlijke strijd tegen het *toenemende agressieve secularisme en liberalisme*. Al in 2006 heeft Kirill het voorwoord geschreven voor de Russische editie van paus Benedictus' boek *Inleiding in het Christendom*. Hij prijst in zijn voorwoord de noodzaak van het staan in de traditie van de Vroege Kerk aan en waarschuwt voor relativisme

Kirills opvolger als 'minister van buitenlandse zaken' van het Moskouse patriarchaat, metropoliet Hilarion, bezocht al in september 2009 het Vaticaan. Naar aanleiding hiervan gaf hij een interview, waarin hij onder meer stelde dat samenwerking belangrijker is dan elkaar bestrijden. Tegelijk onderstreepte Hilarion de rooms-katholieke leerstellingen over gezin, moederschap, demografische crisis, euthanasie *et cetera*. In een situatie waar de protestantse kerken – naar Hilarions mening – het pad van liberalisering of zelfs van verwatering van de christelijke leer zijn ingeslagen, benadrukte hij de samen-

werking tussen katholieken en orthodoxen.

De nieuwe dooi na enkele jaren van ijstijd berust dus vooral op de wens tot een strategisch bondgenootschap tegen een gemeenschappelijke vermeende vijand: het toenemende secularisme en relativisme. Hierbij valt op te merken dat de analyse door beide partijen van de processen van secularisatie in Europa nauwelijks door deskundigen gedeeld wordt.

Eerder worden overeenkomstige processen omschreven als een teruggang van kerkelijke binding of kerkelijk betrokkenheid, maar niet noodzakelijk als een verlies van belangstelling voor elke vorm van religie en al helemaal niet als agressief atheïsme. Hier ontstaat terecht de vraag of de vermeende tegenstelling tussen een waar christendom en een vijandelijke secularisatie niet eerder een versimpelde voorstelling is, die in feite weinig kan bijdragen tot een echte bevordering van het christendom in Europa. Het gaat eerder om een geopolitieke strategie, en men mag de vraag stellen of vijandbeelden daadwerkelijk behulpzaam zijn bij een echte toenadering. In een 'strategisch bondgenootschap' zoals zojuist omschreven valt misschien eerder een vertekening van echte oecumene te zien.

Tevens blijft een aantal problemen op theologisch gebied nog steeds onopgelost. De weg naar een oplossing is wel degelijk gewezen door de bereikte overeenkomsten van een eerdere fase. Voorlopig vallen, wat de Russisch-orthodoxe Kerk betreft, het 'getuigenis' tegenover andere christelijke kerken en het 'getuigenis' tegenover de wereld nog steeds niet samen. Dat deze twee dichter bij elkaar moeten komen, is een wens voor de voortgang van een vruchtbare oecumene.

Alfons Brüning

Prof. dr. Alfons Brüning is bijzonder hoogleraar Orthodoxie en vrede aan de VU en onderzoeker Oost-Europees christendom aan het Instituut voor Oosters Christendom te Nijmegen.

Dit artikel is de geautoriseerde, ingekorte schriftelijke versie van een lezing op het Pokrofsymposium 'Wisselende perspectieven. Russische Orthodoxie, Rooms-katholicisme en de Oecumene', Kasteel Hernen op zaterdag 24 november jl, georganiseerd door de A.A. Brediusstichting en de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord. Inkorting en bewerking door Dolf Langerhuizen.

De regionale en de universele Kerk in de huidige Orthodox-Katholieke dialoog

Het onderscheid tussen universeel en particulier in de Kerk weerspiegelt een filosofisch voorbeeldmodel dat teruggaat op Aristoteles. Deze maakte onderscheid tussen concrete zaken én hun gemeenschappelijke kenmerken, die een 'soort' vormen. Dit onderscheid uit de filosofie fungeerde als een universele matrijs voor het ontwikkelen van theologische leerstellingen. Bijvoorbeeld om tussen de personen en het wezen in God te onderscheiden, of tussen de hypostase en de twee naturen in Christus.

Dat het niet werd toegepast op de Kerk, is omdat er in de tijd van de Kerkvaders geen theologisch uitgewerkt concept van de Kerk bestond. Was dat er wel geweest, dan zouden we er gerust van uit kunnen gaan dat Aristoteles' matrijs van universeel en particulier op de Kerk zou zijn toegepast.

Naast filosofisch ook Bijbels

Het onderscheid tussen de universele en de particuliere (ik zeg niet lokale!) Kerk kan ook worden verantwoord op grond van de Schrift. Beide aspecten wortelen in de Bijbel. Het universele aspect correspondeert met het idee van Volk Gods, *Qahal Yahweh* (= gemeente des HEREN, red.), in het Nieuwe Testament weergegeven als 'Kerk van God'. De tweede idee, de Kerk als een particuliere gemeenschap, komt in het Nieuwe Testament vaker voor dan die van de universele Kerk: 85 van de 114 keer. In het Nieuwe Testament gebruiken drie boeken het woord 'Kerk' (Grieks: *ekklésía*) het vaakst: *Handelingen* (23 x), *1 Korintiërs* (21 x) en *Openbaring* (19 x). Deze boeken gaan over particuliere christelijke gemeenschappen. *1 Korintiërs* gaat bijvoorbeeld in op de problemen van een particuliere gemeenschap in Korinthe en het boek *Openbaring*

Het visioen van Johannes uit het boek *Openbaring* (*Apocalyps*), met de zeven kerken. Griekse icoon uit de kerk van de H. Johannes op Patmos. Kerk betekent in het Nieuwe Testament meestal 'particuliere kerk', de concrete gemeente van Christus die samenkomt om te bidden en het geloof te vieren, zoals de zeven kerken uit de *Apocalyps*.

noemt zeven particuliere gemeenschappen in Klein-Azië. De meest gangbare betekenis van 'Kerk' in de nieuwtestamentische teksten betreft dus een particuliere gemeenschap van volgelingen van Christus. De idee van een particuliere Kerk domineerde in de vroeg-christelijke literatuur, maar veronderstelde altijd de universaliteit van de Kerk.

Afwijkend van de oorsprong

Later zou het dialectische¹ koppel 'universeel-particulier' worden gespleten: de westerse Kerk

¹ = van stelling via tegenstelling tot een synthese komend (red.).

neigde naar het eerste, de oosterse Kerk naar het tweede. Beide Kerken weken echter danig af van de oorspronkelijke betekenis van universeel en particulier.

Westerse ontwikkelingen

De idee van de universele Kerk werd een dominante in de westerse traditie dankzij het toenevend gewicht van het pausschap. Er zijn twee manieren om het verband tussen pausschap en universele jurisdictie uit te leggen: ofwel het eerste beïnvloedt de tweede, of *vice versa*. Welke interpretatie men aanvaardt, hangt af het perspectief. Kijkt men vanuit een theoretisch oogpunt, vooral vanuit de latere theologie van het pausschap, dan zal men zeggen dat deze theologie een bron vormde voor de universele aanspraken van de Heilige Stoel. Neemt men echter een ander perspectief, namelijk fenomenologisch (= vanuit zijn verschijningsvorm, *red.*) dan luidt de conclusie eerder dat de historische omstandigheden van de groeiende betekenis van de Heilige Stoel in het Westen, samen met het politieke en culturele isolement van dat deel van het Romeinse Rijk, uiteindelijk tot een specifieke interpretatie hebben geleid van de universele Kerk als de Ene Kerk onder de jurisdictie van de bisschop van Rome. De gangbare rooms-katholieke ecclesiologie (= theologische leer over de Kerk, *red.*) zou de eerste interpretatie volgen, de gemiddelde orthodoxe en protestantse theoloog de tweede. Zij zouden zeggen dat het pausschap het idee van de universele Kerk heeft versterkt en toegesneden op diens historische betekenis. De idee van de universele Kerk leverde op zijn beurt theologische argumenten voor de aanspraken van het pausschap.

Ontwikkelingen in het Oosten

In de oosterse traditie kreeg het idee van de particulariteit van de Kerk de overhand. Dat weerspiegelt echter geen 'ecclesiologie van particulariteit' die vergelijkbaar is met de romeinse theologische aanspraak op universaliteit. Het kreeg gestalte in de diverse structuren en identiteiten van 'lokale' oosterse Kerken, die een voor het Westen ondenkbaar rijke schakering vertoonden. Deze oosterse neiging tot particulariteit had haar eigen historische redenen:

- Eén daarvan was dat het oosters christendom te maken had met een verscheidenheid aan politieke en culturele tradities in de vele koninkrijken en staten die na eindeloze twisten en oorlogen waren ontstaan.
- Een tweede reden waren de herinneringen in

veel oosterse gemeenschappen aan de tijd van onafhankelijkheid of autocefalie. Dit was vooral het geval in de tijd voor het Concilie van Nicea (325 nC) en meer nog in de tijd die voorafging aan het Concilie van Chalcedon (451 nC).

- Een derde reden lag in de rijke apostolische tradities in het Oosten. Anders dan het Westen, waar alleen Rome op een apostolische erfenis kon bogen, maakten veel oosterse gemeenschappen aanspraak op hun apostolische origines, ook al was dat niet altijd even legitiem. Hun tradities, die ze al dan niet rechtmatig terugvoerden op apostolische tijden, bewaarden de extreme diversiteit van het vroege christendom, die zelfs de tijd van de unificatie van het keizerrijk overleefde. Al deze redenen bevestigden het belang van de plaatselijke tradities.

Ook Oosten afgedwaald van oorsprong

Toch is ook het Oosten afgedwaald van de oorspronkelijke betekenis van particulariteit in de Kerk:

- Ten eerste werd een particuliere Kerk geïdentificeerd met een *locus* (= Lat. plaats) en was dan lokaal. Dit gebeurde onder Constantijn, toen de christelijke gemeenschappen werden gekoppeld aan rijksbestuurlijke, dat wil zeggen territoriaal bepaalde grootheden. Gemeenschappen werden cellen in het territoriale raster, binnen civiel kader bestuurd door supra-communale (= boven de gemeenschappen uitstijgende, *red.*) kerkelijke structuren (metropolieën, patriarchaten enz.).
- Ten tweede werd een particuliere Kerk niet met een gemeenschap geassocieerd, maar met supra-communale structuren. Het territoriale beginsel werd dus complementair aan het hiërarchische beginsel. Het verschil tussen de oorspronkelijke idee van de particuliere Kerk en de latere versies in het christelijk Oosten is dus dat die laatste territoriaal en hiërarchisch werden. Daarmee kwam het in feite los van de gemeenschap te staan.

Uiteindelijk begon het christelijk Oosten de particulariteit van de Kerken te identificeren met de zelfstandige hiërarchische structuren, de patriarchaten. Dit nieuwe idee achter de lokale/particuliere Kerk kwam op doordat de patriarchaten zich ontwikkelden tot sterke en monolithische kerkelijke structuren.

Patriarchen werden personificaties van de lokale Kerken, zoals in het christelijke Westen de

paus een personificatie werd van de universele Kerk.

Zowel de westerse idee van de universele Kerk als de oosterse idee van lokale Kerken bleek uiteindelijk abstract. Beide ideeën waren feitelijk losgeweekt van de gemeenschap. Hun enige band met de realiteit was 1) het territorium en 2) de persoon van de primaat (= hoogste kerkleider van een land of grote regio) samen met diens bestuurlijk apparaat. In het geval van Rome zijn dit de paus en zijn curie. Pausen vertegenwoordigen dus in hun persoon het idee van de universele Kerk. In het geval van de oosterse Kerken gaat het om het zogeheten 'canoniek territorium' en de patriarch (of in sommige gevallen de aartsbisschop of metropoliet) met zijn apparaat.

De realiteit van de Kerk

De meest 'reële' kerkelijke structuur blijft de gemeente. Ze bestaat uit mensen die bijeenkomen om te bidden, ter communie te gaan, hun geloof te delen en elkaar te helpen. In de gemeente ervaart een christen de Kerk. Zoals Christopher O'Donnell het zegt: 'Mensen weten van de universele Kerk; ze ervaren de lokale.' Supra-communale kerkelijke structuren, die vanzelf bestuurlijk zijn, zijn eerder virtueel. Dit is het geval wanneer we onderscheid maken tussen de 'kerkelijke' en de bestuurlijke realiteit van de Kerk. De eerste berust op gebed, mysterie en gemeenschappelijk geloof; de tweede berust op het schrijven en ondertekenen van papieren, het werk van de kerkbureaucraten. Deze tweede realiteit wordt vaak verward met de eerste en neemt soms haar plaats in.

Noodzaak van evenwicht

Zowel in het Westen als in het Oosten zijn de respectieve tendensen tot het universele en het particuliere uitgehard in hun structuren, theologieën en tradities. Beide genieten een bepaalde zekerheid, maar voelen toch ook de gebreken. De westerse idee van universaliteit blijft soms koud, zonder de warmte van inculturatie in het volksbestaan. Het is soms te abstract, te gezichtloos, te harteloos ook. De oosterse obsessie met het lokale vervalt op haar beurt vaak in gekissebis of traditieverslaafd autisme, in blindheid en doofheid voor de universele roep van het christendom, soms zelfs in heidendom. Zowel West als Oost moet uit de eigen kooi komen om het evenwicht tussen universaliteit en particulariteit te herstellen.

Het tij keren

Beide willen dit ook. Het Westen wil herboren worden in gemeenschap en plaatselijkheid. Dit werd een van de meest dynamische intuïties van Vaticanum II. Het Oosten tracht de universele dimensie van het christendom te hervinden en het in zijn eigen traditie te verwerken. Om bestaande gebreken te verbeteren stimuleert het Westen culturele, liturgische en ook theologische diversiteit binnen het lichaam van zijn Kerk. De westerse Kerk herdefinieert de rol van de bisschoppen, het belang van lokale gemeenschappen. Het Oosten probeert de hiërarchie van christelijke waarden te herstellen door ethniciteit en etatisme (= leer die staatsinmenging positief waardeert, *red.*) onder aan de hiërarchische pyramide te plaatsen en universele christelijke waarden, waaronder de christelijke eenheid, bovenaan te zetten. Orthodoxe kerken spannen zich in om hun onderlinge twisten te beslechten en gezamenlijk in de wereld te getuigen. Beide ecclesiologische tradities hebben een indrukwekkende toenadering bereikt in hun interpretatie van wat kerkelijke universaliteit en particulariteit inhoudt. Aspecten van die toenadering zijn geformuleerd in documenten als 'The Nature and Mission of the Church' (Het karakter en de zending van de Kerk), een gezamenlijke tekst onder auspiciën van *Faith and Order* ('Geloof en Kerkorde', een afdeling binnen de Wereldraad van Kerken, *red.*). Het document stelt bijvoorbeeld ten aanzien van de relatie tussen de lokale en de universele dimensie van de Kerk:

'De gemeenschap van de Kerk komt tot uitdrukking in de gemeenschap tussen lokale Kerken, in beide huist de volheid van de Kerk. De gemeenschap van de Kerk omvat lokale kerken in alle plaatsen en van alle tijden. Lokale Kerken vormen de gemeenschap van de Kerk door het ene Evangelie, de ene doop en het ene avondmaal, met een gemeenschappelijk ambt. Deze gemeenschap van lokale Kerken is dus geen additionele optie, het is een essentieel aspect van wat Kerk-zijn betekent.'

De realiteit

In werkelijkheid echter is het Westen noch het Oosten erg succesvol in de poging om particulariteit en universaliteit te verzoenen.

Bisschoppelijke synodes in de Katholieke Kerk bijvoorbeeld blijven voor velen een imitatie van conciliariteit, zonder echt gezag of invloed. Het romeinse universalisme wordt nog altijd het meest gesteund en gevoed via de communale

Icoon van een van de Oecumenische Concilies. Byzantijns keizer (rechts van midden), Roomse paus (links daarvan) en (meest oosterse) bisschoppen nog gebroederlijk bijeen afgebeeld. Oost en West ontwikkelden in de loop der eeuwen ieder hun eigen ecclesiologie, d.w.z. de wijze waarop ze nadenken over hoe de kerk van Christus is naar haar diepste wezen en structuur.

grass roots. Zoals bekend werd dit het punt van de brief aan bisschoppen (1992) van de *Congregatie voor de Geloofsleer*. Voor de auteur van de brief was het primaat van de universele Kerk 'een realiteit die ontologisch en in de tijd voorafgaat aan iedere individuele particuliere Kerk'. Deze brief veroorzaakte een bekende discussie tussen Walter Kasper, destijds bisschop van Rottenburg-Stuttgart en later president van de *Pauselijke Raad ter Bevordering van de Eenheid van de Christenen* (2001), en Joseph Ratzinger, destijds prefect van de *Congregatie voor de Geloofsleer*. Met name Kasper stond erop dat de lokale gemeenschappen ontologisch prioriteit hebben boven het idee van de universele Kerk, dat overwegend een idee blijft. Hij betichtte de *Congregatie* ervan de communale ecclesiologie van Vaticanum II om te keren (*Umkehrung*). Aan de andere kant hebben de orthodoxen hun eigen tekortkomingen bij het leven en getuigen van de universaliteit. Het organiseren van een panorthodox concilie duurt nu al meer dan een eeuw en is nog steeds niet gelukt. Ook zijn er vanuit hun eigen traditie voortdurend onderlinge ruzies over het primaat op universeel niveau. Gebrek aan overeenstemming op dit punt weer-

spiegelt naar mijn idee het algemene gebrek aan begrip van universaliteit onder orthodoxen. De Katholieke en de Orthodoxe Kerk zijn het niet eens over de rol van de bisschop van Rome in de universele Kerk. Vooral dit punt staat een samengaan van universaliteit en particulariteit in de weg. Inhoudelijke discussies over deze kwestie tijdens de bilaterale dialoog hebben vooralsnog niet tot een adequate oplossing geleid. Een essentieel meningsverschil betreft de aard van het primaat op universeel niveau. Voor de orthodoxen is het een kwestie van overeenstemming tussen de Kerken. De bisschop van Rome kreeg de eer *primus inter pares* (= eerste onder gelijken) te zijn niet vanwege goddelijk recht, maar omdat de Kerken dat besloten. De orthodoxen konden het primaat van de Heilige Stoel alleen vanuit dat perspectief billijken. Dit perspectief is echter onaanvaardbaar voor de rooms-katholieke kant van de dialoog. Als het gaat om het primaat op 'regionaal' niveau, dat van de autocefale Kerken, zijn de orthodoxen en katholieken het er wel over eens dat de aard van het primaat daar een kwestie van conventie is. Maar volledige overeenstemming heerst op dit punt ook niet, echter niet vanwege meningsverschillen tussen orthodoxen en katholieken, maar tussen orthodoxen onderling.

Besluit

Het vraagstuk van universaliteit en particulariteit in de Kerk is cruciaal om gegeven theologische verschillen tussen de westerse en oosterse ecclesiologische tradities te overwinnen. Een lange en moeilijke weg is afgelegd, en zowel de orthodoxen als de katholieken zijn het erover eens dat de Kerk universaliteit en particulariteit/lokaliteit evenzeer nodig heeft. Maar een deel van de weg ligt nog vóór hen, het moeilijkste deel. Het loopt door een gebergte waarvan niemand zeker weet of er een pas is. We zullen zien of deze bergen bedwongen kunnen worden. De hoop is er.

Archimandriet Kirill Hovorun

Vader Dr Kirill Hovorun is priestermonnik, voormalig hoofd van het doctoraatsprogramma theologie onder verantwoordelijkheid van het Russisch-orthodoxe patriarchaat Moskou en op het moment van het symposium research fellow van Yale University in de VS.

Dit artikel is een inkorting en bewerking van een lezing op het Pokrofsymposium te Hernen op 24 november jl. Vertaald uit het Engels door dr Frank Bestebreurtje en ingekort en geredigeerd door Leo van Leijsen.

BEELD *Over dood en*

VAN VERTROUWEN *tegenkrachten heen*

Bij Jezus' geboorte stond gij als maagd terzijde, maar bij uw sterven zijt gij niet ver van ons gebleven, o Moeder van God. Gij zijt binnengegaan in het leven, o Moeder van het leven, en door uw gebeden redt gij ook ons van de dood.

Door haar gebeden is de Moeder van God onvermoeibaar onze voorspraak en onwankelbaar onze hoop. Door graf noch dood werd zij gebonden. Want als Moeder van het Leven werd zij opgenomen in het leven door Hem die eens haar schoot bewoond had.

Alle geslachten zullen u zalig prijzen (vgl Luk 1: 48a), o heilige Moeder van God. In u werden de grenzen van de natuur overwonnen, zuivere Maagd: een maagd wordt moeder, sterven verbindt zich met het leven; gij die Maagd en Moeder zijt en na de dood levend, Moeder van God, red altijd uw erfdeel.

[Byzantijnse liturgie, Ontslaping van de Moeder Gods, 15 augustus;
uit: *Byzantijns Liturgikon*, Tilburg-Zagreb 1991]

Wanneer je iemands leven moet beschrijven, bijvoorbeeld bij een uitvaart, dan probeer je verschillende momenten in herinnering te roepen die zijn of haar leven bepaald hebben. Je wil recht doen aan iemands leven en sterven. Zo doen wij ook op het feest van 'de Ontslaping van de Moeder Gods' zoals de christenen van de Byzantijnse traditie het feest noemen dat in het Westen bekend staat als Maria Tenhemelopneming. Wij vieren op 15 augustus met de Kerk van Oost en West, dat de Moeder Gods aan de macht van de dood is onttrokken en dat zij deelt in de heerlijkheid van haar Zoon Jezus.

Op de icoon van het feest staat de verreezen Christus bij het bed waarop zij is ontslapen. Hij neemt haar ziel in ontvangst. Zie de 'ziel' maar als iemands essentie, wie iemand ten diepste is. Dat gaat bij God niet verloren. Zo is Maria de belichaming van de hoop van de eerste christenen en van de Kerk van alle tijden. Wij vieren dat een mens tot voltooiing is gebracht, dat alles waar wij naar uitzien is voltrokken in Maria. Misschien is dit feest voor sommigen te hoog gegrepen, te ver weg. Zeker tegen de achtergrond van onze wereld met haar dagelijkse zorgen: het niet aflatende geweld in Syrië, schendingen van de rechten van de mens, dodelijk geweld tegen kinderen, de economische crisis met haar ingrijpende gevolgen voor menig gezin. De negatieve krachten lijken ongeremd te heersen.

Maar soms hebben wij een icoon nodig als deze: om boven onze eigen onmacht uit te reiken. De icoon straalt hoop uit. Maria is ontslapen, maar je weet dat zij leeft! De apostelen, de kerkvaders, de vrouwen, hier

afgebeeld rondom de baar: zij wisten dit en geloofden met heel hun hart. Zij deelden met de apostel Paulus – hij staat meteen rechts aan Maria's voeteneinde – het geloof dat met Christus' opstanding de nieuwe tijd definitief is begonnen (1 Kor. 15: 20-26). Uiteindelijk zal God alle vijandelijke machten, zelfs de dood, aan Hem onderwerpen. Dat is een ongelooflijk groots beeld. Soms moet je dan stil worden en in gebed verblijven bij een icoon als deze, die door de feiten lijkt te worden tegengesproken. Maar laten we ons nooit, noch in onze woorden, noch in onze daden, neerleggen bij de vele negatieve feiten die zich in ons leven aandienen. De Moeder Gods geeft ons hoop door haar leven en haar dood.

In de Kerk van Oost en West wordt op 15 augustus in de Liturgie gelezen uit het evangelie volgens Lucas. We horen daar hoe Maria zich haastig naar Elisabeth spoedt (Luk 1: 45 e.v.), we kennen het verhaal. Die haast komt voort uit haar ja-woord. Zij heeft zich overgegeven aan het verhaal dat God met haar begonnen is. Gedreven door de Geest snelt zij nu heen naar het vervolg, naar het teken dat haar door de engel is toegezegd. Elisabeth is, met de onmogelijke zwangerschap van een oudere vrouw die heel haar leven onvruchtbaar is geweest, voor Maria het levende teken dat bij God alles mogelijk is. In het *Magnificat* (Luk 1: 46-55) bezingt Maria vervolgens Gods zorgende aandacht voor al wat zwak is en niet in tel. Wij zien het beeld van Maria als een strijdbare vrouw, die haar stem verheft voor een betere samenleving. Dat doet zij in de naam van God die trotsen vernedert en geringen verheft. Daarmee doet Maria ook een appèl op ons geloof dat Gods barmhartigheid reikt van geslacht op geslacht, tot op ons, vandaag. De grote geschiedenis van God met de mensheid heeft haar wortels in ons leven van alledag, maar ook in ons engagement in de samenleving. Dat heeft ook alles met ons eigen leefpatroon te maken.

Het Ontslapen van de Moeder Gods: we zien een icoon om stil bij te worden, maar ook vieren we een groot feest, met grootse, hoopvolle beelden. Het kwaad zou het niet redden, dat wist Maria. God is sterker dan alles wat ons leven kapot maakt en vernielt. Maria besepte dat en geloofde dat met heel haar hart. Zij zong het uit, en wij hebben het haar zo vaak nagezongen:

*'Grote dingen heeft de Machtige aan mij gedaan;
Hij stootte machthebbers van hun troon en gaf aan geringen een ereplaats;
hongerigen overlaadde Hij met het beste,
terwijl rijken met lege handen werden weggestuurd.'* (naar Luk 1: 49a, 52-54)

Daarom is Maria het symbool bij uitstek van onze verwachting en van ons vertrouwen. Wij kunnen bij haar schuilen als wij twijfelen of als wij het niet meer weten. Zij is ons voorbeeld, in de hoop en in het vertrouwen dat voor God niets onmogelijk is.

Visie op en bijdrage van de Rooms-Katholieke Kerk in Rusland aan oecumenische relaties in Rusland

Tijdens mijn middelbare-schooltijd begin jaren negentig ben ik, door o.a. Dostojevski en een concert van de Zang- en Dansgroep van het Rode Leger, gefascineerd geraakt door Rusland. Vervolgens ben ik Slavische talen gaan doen in Leiden en in 1997 zes maanden aan de Staatsuniversiteit van Moskou. In Den Haag op de Raamweg bezocht ik met enige regelmaat de Liturgie in de Slavisch-Byzantijnse ritus.

Uitdelen van de communie tijdens de paasdienst in de rooms-katholieke kathedraal van Onze Lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangen te Moskou, op 31 maart 2013 (westerse paasdatum).

In Leiden werd oecumene voor mij onmiddellijk actueel door twee studiegenoten van protestantsen huize die heel bewust hun geloof beleefden. Ik ontdekte dat zij allerlei dingen wisten – of met stelligheid beweerden – over mijn katholieke geloof. Bepaalde stellingen klopten niet met mijn beleving, maar ik was ook niet in staat er zinvol over te spreken. Net in die tijd kwam de *Catechismus van de Katholieke Kerk* in het Nederlands uit en zo hebben mijn vrienden er misschien ongewild voor gezorgd dat ik al lezend de traditie waarin ik was opgegroeid, ging verdiepen en als beter onderbouwd ontdekte dan ik had vermoed.

Ik ontmoette ook Erasmusstudenten uit Italië, die betrokken waren bij de kerkelijke beweging *Gemeenschap en Bevrijding*. De vriendschap met hen maakte dat het geloof geen kwestie van ‘schrift’ bleef, maar leven werd: gewone dingen (vriendschappen, relaties, studie, werk) op een nieuwe manier beleven.

Rome, Rusland, Nederland

In 2001 trad ik te Rome in in een priestergemeenschap van *Gemeenschap en Bevrijding*.

Daar heb ik filosofie en theologie gestudeerd. Mijn belangstelling voor Rusland verdiepte ik aan het Oosters Instituut. Vanaf 2002 woonde ik regelmatig één of twee maanden in het huis van onze Fraterniteit in Novosibirsk (Siberië), van 2006 tot 2008 permanent, tot ik in 2008 persoonlijk secretaris werd van de nieuwe katholieke aartsbisschop in Moskou, mgr. Paolo Pezzi. In 2011 ben ik teruggekomen naar Nederland, niet omdat ik Rusland moe was maar om wat ik in Italië en Rusland had leren kennen, ook te kunnen brengen en beleven in de omgeving waar ik zelf was opgegroeid. Sinds deze zomer werk ik als studentenpastor van Tilburg University.

Visies op katholieke presentie

Vanaf de eerste keer dat ik, zomer 2002, door een katholieke priestergemeenschap naar Siberië gezonden werd, heeft de vraag me beziggehouden wat de Katholieke Kerk daar überhaupt doet. Katholieke aanwezigheid is in Rusland sinds mensenheugenis een historisch en sociologisch gegeven. Er zijn in de Russische Federatie ongeveer 1.300.000 katholieken (Vaticaanse gegevens 2002).

Ik beschrijf eerst een viertal visies op de zin van de katholieke aanwezigheid in Rusland die

Mgr Paolo (Pavel) Pezzi jscb, rooms-katholiek aartsbischop te Moskou, Rusland, is evenals de auteur van dit artikel lid van de priestergemeenschap van de katholieke beweging *Gemeenschap en Bevrijding*.

ik in de loop van de tijd tegenkwam en die me partieel lijken. Vervolgens probeer ik de visie uiteen te zetten die de Katholieke Kerk in Rusland, tenminste in haar leiding en officiële documenten, van zichzelf heeft.

- *De 'etnische Kerk'*. De Katholieke Kerk bestaat in Rusland voor de zielzorg van traditioneel katholieke etnische groepen – Litouwers, Wolgaduitsers, Polen. Een etnisch principe kan echter nooit lang de katholieke aanwezigheid in een bepaalde omgeving bepalen. Hoewel de Kerk zich *allereerst* richt “op de verloren schapen van het [eigen] huis” (Mt 10, 6), kan ze zich nooit definitief tot hen beperken. Als wegens uitzonderlijke omstandigheden de Kerk haar zorg moet beperken tot bepaalde ‘etnische’ groepen of ‘traditioneel katholieken’, kan ze dat niet anders doen dan met het sterke verlangen zich te kunnen ‘openen’ naar alle anderen zodra dat mogelijk is; anders wordt ze gereduceerd tot een nationale, etnische of gesloten Kerk, dus uiteindelijk niet katholiek.

De ‘etnische’ denkwijze heeft echter bezit genomen van vele ‘traditionele’ katholieken. Niet zelden hoor je bijvoorbeeld katholieken – zelfs bisschoppen – spreken over ‘proselitisme’ wanneer iemand met Duitse of Poolse wortels in de Orthodoxe Kerk gedoopt wordt.

- *De Katholieke Kerk als ‘niet-canonieke’ Kerk*. Volgens deze visie is de katholieke Kerk in Rusland overtollig omdat de Kerk er reeds

bestaat. Deze visie gaat uit van het begrip ‘canoniek territorium’: volgens oude traditie kan er per stad maar één bisschop zijn. In Rusland zijn er katholieke structuren parallel aan die van de Russisch-orthodoxe Kerk, ‘ware particuliere Kerk’ volgens *Dominus Iesus*. Dat is inderdaad jammer. Het herinnert eraan – net als orthodoxe kerkstructuren in traditioneel katholieke gebieden – dat de verdeeldheid van de Kerk nog een (betreurenswaardig) feit is. Zolang die zichtbare eenheid er niet is, hebben katholieken recht op hun eigen structuren, waarvan het ‘merkwaardige’ bestaan echter aansporing moet zijn tot extra oecumenische inspanning.

- *De Katholieke Kerk werkt parallel aan de Orthodoxe*. Volgens deze derde partiële visie heeft de Katholieke Kerk in Rusland wel bestaansrecht, ook buiten bepaalde etnische groepen, maar haar zending gaat volledig langs die van de Orthodoxe heen. De zending van de Kerk lijdt er echter onder wanneer ze op zichtbaar verdeelde wijze verricht wordt. De commissie *Pro Russia* heeft er dan ook in 1992 op aangedrongen dat er zoveel mogelijk samengewerkt wordt met de Kerk die al een millennium lang in Rusland aanwezig is, en dat er, in afwachting van meer zichtbare eenheid, ook naar niet-christenen toe niet gedaan wordt of er nog helemaal geen eenheid is. Het is interessant dat de meer ‘missionaire’ katholieke presenties in Rusland geen orthodoxen willen ‘bekeren’ tot het katholicisme, maar juist helpen het geloof van hun doopsel, de Orthodoxie, te verdiepen.

- *Orthodoxen en katholieken als ‘strategische partners’* (metropoliet Ilarion). In een steeds secularistischer tijd kunnen zij samen optrekken ter verdediging van bepaalde, meest ethische thema’s; meer dogmatische thema’s worden met rust gelaten. ‘Strategische’ samenwerking bestaat, maar als het daarbij blijft, loopt de oecumene uiteindelijk vast: ware samenwerking is enkel mogelijk in naam van Christus zelf, niet op grond van enkele ‘waarden’ die uit Hem voortvloeien.

Symbolische aanwezigheid

Als deze visies niet kloppen of partieel zijn, wat is dan de ware zin van de katholieke aanwezigheid? Het gaat om een ‘symbolische aanwezigheid’ (mgr. Paolo Pezzi, 2010), in de etymologische betekenis van het woord: *samenballend*, of *samenbrengend*. In haar moet zich het hele katholieke bewustzijn concentreren, om zich

te laten kennen en beminnen en om de door Christus verlangde eenheid te faciliteren.

Zonder aanwezigheid is wederzijdse kennis niet mogelijk; zonder kennis is liefde noch het verlangen naar eenheid mogelijk. Daarom is het belangrijk dat er een bewust katholieke aanwezigheid in Rusland is, net zoals het van belang is dat er een bewust orthodoxe aanwezigheid is in katholieke omgevingen.

Een dergelijke 'symbolische' aanwezigheid houdt rekening met de leidprincipes bij het streven naar eenheid: de eenheid is werk van God; de enige noodzakelijke voorwaarde is eenheid in de substantie van het geloof; 'psychologische voorbereiding' van het Kerkvolk (en dat er dus in de basisgemeenschappen voor eenheid gebeden wordt) is belangrijk; de christelijke liefde vraagt toegeeflijkheid op enkele punten om wederzijds begrip te vergemakkelijken; alle gesprekspartners zijn gelijk - de essentie van dialoog; elke menselijke motivatie moet uit het zoeken naar eenheid worden buitengesloten; het zoeken naar eenheid moet geen nieuwe scheuringen opleveren binnen de verschillende kerken.

Bekering van het verlangen

De christen is degene die alles van Christus verwacht. De eerste oecumenische taak van een katholieke aanwezigheid is daarom een 'bekering van het verlangen': elkaar helpen trouw te blijven aan het antwoord op de vraag van Solovjovs Antichrist aan de laatst overgebleven christenen, de Lutherse professor Pauli, de Russisch starets Johannes en paus Petrus II: "Wat is jullie het dierbaarst in het christendom?"

De genegenheid voor Christus brengt ook een liefde voor elkaar en voor de door Christus zelf gewenste eenheid van de Kerk met zich mee. Het voorstel voor een 'bekering van het verlangen' moet m.i. ook het eerste thema zijn van

welk oecumenisch gesprek dan ook. Laten we voor de eenheid bidden in onze en in jullie parochies! Laten we beginnen om samen te verlangen en Christus te vragen: dan zal God de methoden vinden om ons te geven wat we verlangen.

Wie zijn fundament in Christus heeft, is vrij van elk resultaat en van elke vorm. Zeker zijnde van het wezenlijke, kan men op alle niet wezenlijke punten concessies doen om de gevoeligheid van de ander tegemoet te treden. Er is bijvoorbeeld geen reden om niet in Rusland Pasen en de daarmee verbonden feesten te vieren volgens de orthodoxe kalender, zoals ook gebeurt in andere landen met een orthodoxe meerderheid. Ook met betrekking tot de canonieke vorm van de structuren van de Katholieke Kerk in Rusland - 'bisdommen' of 'apostolische

administraturen' - zouden concessies gedaan kunnen worden (in het bewustzijn dat die van veel katholieken een offer zouden vergen).

Het primaire doel van de katholieke aanwezigheid is het bevorderen van een *katholiek* bewustzijn, waarbij *katholiek* hier niet primair de strikt confessionele betekenis heeft, maar bewust de ruime betekenis van 'universeel', 'één', 'algemeen', 'conciliair' (*sobornaja*), 'gemeenschappelijk': het bevorderen van een dergelijk bewustzijn onder katholieken, orthodoxen en alle mensen van goede wil.

Michiel Peeters fscb

"De echo van het evangelie – dat woord dat nooit teleurstelt – blijft krachtig klinken, en wordt alleen afgezwakt door onze scheiding: Christus roept luid, maar de mens heeft moeite zijn stem te horen, omdat wij er niet in slagen met één stem te spreken. Laten we samen luisteren naar het smeken van de mensen die Gods Woord in zijn volle omvang willen horen.

De woorden van het Westen hebben de woorden van het Oosten nodig opdat Gods Woord steeds verder zijn ondoorgroendelijke rijkdommen kan openbaren. [...]

Moge God de tijdsduur en afstand verkorten. Moge Christus, het Orientale Lumen, spoedig, zeer spoedig, ons geven te ontdekken dat wij, ondanks vele eeuwen van verwijdering, elkaar zeer nabij waren, omdat wij samen, misschien zonder het te beseffen, op weg waren naar de éne Heer, en dus naar elkaar."

[Johannes Paulus II, de apostolische brief *Orientale Lumen*, 1995, nr. 28]

Michiel Peeters is rooms-katholiek priester, die lange tijd in Siberië en Moskou heeft gewerkt, o.a. als secretaris van de rooms-katholieke aartsbisshop in Moskou. Hij is op dit moment studentenvastor in Tilburg.

Dit artikel is een geautoriseerde inkorting en bewerking van een lezing op het Pokrosymposium te Hernen op 24 november jl. Inkorting door Leo van Leijssen.

De Orthodoxe Kerk in Nederland en de oecumene

“Zelf ben ik min of meer een product van de oecumene. Ik heb het grootste gedeelte van mijn arbeidzaam leven in loondienst gewerkt bij de Nederlandse kerken”, zo vertelt orthodox priester Theodoor van der Voort bij zijn voordracht over de oecumene tussen de Orthodoxe Kerken in Nederland en de andere kerken. Vanuit zijn grote ervaring met orthodox Nederland en de oecumene beschrijft hij de belangrijkste ontwikkelingen.

Eerst heb ik 18 jaar gewerkt bij de Protestantse Kerken (Hervormd, Gereformeerd, de kleine kerken) en de Oud-katholieke Kerk, als studie- en bureausecretaris van de Europa-commissie van de Wereld-diaconaten (Europa-commissie geheten vanuit de naïeve hoop dat zo de Oost-Europese geheime diensten niet in de gaten zouden hebben dat het een Oost-Europa-commissie was), daarna nog zes jaar bij het rooms-katholieke ‘Kerk in Nood/Oostpriesterhulp’ om het hulpprogramma in Rusland op te zetten. Daarmee heb ik 24 jaar als orthodox priester mijn brood verdiend in de oecumene, bij de katholieken en bij de protestanten. Ik ben daar nog steeds dankbaar voor. Er is altijd een vertrouwen geweest, een wederzijdse genegenheid, een wederzijds respect, dat van geen van beiden kanten ooit werd beschaamd.

Vier etappes

In de ontwikkeling van de deelname van de Orthodoxe Kerk aan de oecumenische beweging in Nederland is een aantal etappes te onderscheiden:

- 1 De eerste etappe is de aanwezigheid van de Orthodoxe Kerk in Nederland als zodanig.
- 2 Dan volgt de tijd van een zekere afhankelijkheid. De orthodoxen in Nederland krijgen steun en hulp van de reeds aanwezige kerken, de Katholieke Kerk en de Protestantse Kerken.
- 3 Geleidelijk gaat de Orthodoxe Kerk ook zelf actief meedoen aan de oecumene. Toen

Leden van de Vereniging van Orthodoxen ‘H. Nikolaas van Myra’ bijeen op hun jaarlijkse ledenvergadering in de Grieks-orthodoxe parochie van de H. Nektarios te Eindhoven, mei 2013 (Foto: L. van Leijssen).

was echter één van de grootste problemen dat de Orthodoxe Kerk in Nederland zich ook als zodanig moest gaan organiseren, want *organisatorisch* is zij geen eenheid.

- 4 De huidige fase is dat de zaak van de oecumene door orthodoxen gestructureerd wordt aangepakt.

Orthodoxen in Nederland

De Orthodoxe Kerk is op wereldschaal groot, een wereldkerk, maar in Nederland een kleine kerk. Zodanig is ze ook begonnen. Van de eerste contacten binnen Nederland met de Orthodoxie is weinig meer te merken, hoewel er in de 18^e eeuw een orthodoxe kerk in Amsterdam was. De eerste *permanente* aanwezigheid kwam met het huwelijk tussen kroonprins Willem, later koning Willem II, en Anna Paulowna, dochter van tsaar Paul, die naar Nederland kwam. In het

paleis in Den Haag was een Russisch-orthodoxe kerk gevestigd, uiteraard vooral voor de koningin en voor de leden van de Russische ambassade. Alles werd betaald door de diplomatieke dienst, men had als Orthodoxe Kerk geen steun nodig van de Nederlandse kerken (dat gold ook voor de andere vertegenwoordigingen van landen met een orthodoxe meerderheid: Bulgarije, Servië/Joegoslavië en Roemenië). Dat werd anders na de Russische Revolutie (1917). Tot 1922 werden mensen uit Rusland verbannen. Ook in Nederland kwamen Russische vluchtelingen terecht. Ze werden opgevangen met de steun van de *Oecumenische Raad* (voorloper van de 'Raad van Kerken in Nederland') en van kleine kerken als de doopsgezinden en de remonstranten. In diezelfde periode werd in Parijs het *Institut de Théologie Orthodoxe Saint Serge* opgericht. Om geld in te zamelen voor dat instituut maakte zijn studenten zangtoernees door West-Europa, ook in Nederland. Uit die tijd tussen de twee wereldoorlogen kun je ook regelmatig berichten vinden dat de Nederlandse kerken hun ruimten beschikbaar stelden zodat orthodoxen er hun diensten konden vieren.

Open naar niet-orthodoxe omgeving

Geleidelijk komt dan de zaak in een stroomversnelling. Niet alleen Russen, Roemenen, Bulgaren, Serviërs en Grieken hebben belangstelling voor de Orthodoxie, men treedt ook steeds meer naar buiten. Archimandriet, later bisschop, Dionissy schrijft een boek in het Nederlands dat geïnteresseerden een beeld geeft wat de Orthodoxe Kerk is, wat haar overtuiging is en hoe ze is georganiseerd. Aan rooms-katholieke kant is er Pjotr Hendrix die vooral gericht is op de Orthodoxe Kerk in de Sovjet-Unie; hij gaat er regelmatig naartoe en geeft, in Nederland teruggekomen, dan enthousiaste lezingen. Begin jaren '40 begint de *Nederlandstalige Orthodoxie*. Archimandriet Jacob en vader Adriaan stichten in Den Haag een orthodox klooster dat van meet af aan de Liturgie in het Nederlands viert. Dat is een breekpunt. Veel tijd besteedt men aan het vertalen van de dienstboeken.

Vanuit de contacten met de Russische immigratie en de Russische parochies breekt ook elders wat door. Jan Haveman, lector in de sociologie in Groningen, heeft goed contact met de priester in Den Haag en met de Russische immigratie in Parijs, en wordt orthodox. Hij wordt eerst diaken en daarna priester gewijd. Samen met zijn vrouw en dochters en de studentengemeen-

schap in Groningen ontstaat daar een zeer bloeiende Nederlandstalige parochie. De Orthodoxe Kerk is nog onbekend. Vader Jan treedt graag naar buiten en zo ontstaat er een beweging van Nederlandstalige orthodoxen zelf, die de maatschappij en de bevolking in contact te brengt met de Orthodoxe Kerk.

Een ander moment is de komst van gastarbeiders uit Joegoslavië. Griekse gastarbeiders vonden hier al Griekse kerken, niet gebouwd door de kerk maar door Griekse scheepsmagnaten, bijvoorbeeld in Rotterdam. Maar de orthodoxe Serviërs, Montenegrijnen en Macedoniërs die hierheen kwamen, troffen die niet aan. De *Gereformeerde Kerken in Nederland* nodigden vader Janko Stanić uit hier voor hen de pastor te zijn; ze gaven hem een salaris en hebben hem tot zijn dood goed verzorgd. De Grieken hebben zich het langst afzijdig gehouden. De andere orthodoxen waren meer geïnteresseerd in contacten met de Nederlandstalige bevolking.

Orthodoxe samenwerking

Eind jaren zeventig begint onder orthodoxen in Nederland - onder wie inmiddels ook een aardig aantal Nederlanders - het gevoel te ontstaan: we moeten mee gaan doen met een aantal zaken waar andere kerken in Nederland ook mee bezig zijn, en dat organiseren. De orthodoxen om de tafel krijgen was niet eenvoudig; er was wantrouwen, met name uit Russische hoek. De Russisch-orthodoxe Kerk was verdeeld, met het patriarchaat Moskou in de Sovjet-Unie, en wat bisdommen en parochies daarbuiten. Daarnaast ontstaat in de emigratie, de 'Russisch-Orthodoxe Kerk in het Buitenland', erg tsaristisch en restauratief. Daar is een tegenbeweging op gekomen: het Russisch-orthodox aartsbisdom in Parijs (rue Daru) onder de Oecumenisch Patriarch van Constantinopel. Zo had je, ook in Nederland, drie verschillende Russisch-orthodoxe Kerken. In Nederland kende men elkaar wel, maar bepaalde concrete zaken bespraken ze niet met elkaar, dat kwam er gewoon niet van. We hebben om dat tóch voor elkaar te krijgen, iets gedaan dat buiten het orthodoxe zichtveld lag: toetreden tot de Stichting Oecumenische Hulp aan Kerken en Vluchtelingen. We hebben dat gebruikt, om niet te zeggen, misbruikt, om orthodoxen bijeen te krijgen. Al gauw brak het ijs, er onderstonden normale verhoudingen. Tot een echte actieve deelneming aan de Stichting Oecumenische Hulp is het nooit gekomen. Wel kwam de vraag van de Raad van Kerken op:

Zouden jullie niet met ons willen meedoen? We hebben in 1980 de *Vereniging van Orthodoxen 'Heilige Nikolaas van Myra'* opgericht met de zegen van een aantal bisschoppen.

Nieuwe ontwikkelingen

De Raad van Kerken nodigde die *Vereniging van Orthodoxen* uit, maar deze kon geen lid worden want ze was een vereniging en geen kerk. Daar is toen iets op bedacht: gastlidmaatschap. Wij werden uitgenodigd voor de vergaderingen, altijd erg boeiend. Ik heb dat een aantal jaren zelf mogen doen. Aan de meer dogmatische fundamente van bepaalde zaken hebben we ons kleine steentje mogen bijdragen. De Vereniging van Orthodoxen bestaat nog steeds en neemt sinds enige tijd geleden ook deel aan het *Contact In Overheidszaken*, over gevangenispastoraat, het pastoraat bij de krijgsmacht en dergelijke. Dat is een nieuwe ontwikkeling: je merkt dat men het prettig vindt dat wij meedoen. Soms word ik gebeld door een pastor van één of andere penitentiare inrichting vanwege een probleem met een Russisch-sprekende. Meestal kan ik dan inderdaad enige verlichting brengen.

De belangstelling voor de Orthodoxe Kerk, ook in de maatschappij en de media, is groot. Die laatste zijn ons doorgaans goed gezind: een mooie foto in de krant, koren uit orthodoxe kathedralen die worden bejubeld...

Er zijn inmiddels nieuwe ontwikkelingen binnen de Orthodoxe Kerk in Nederland. In 1994 is er in Chambésy (Zwitserland) een intra-orthodoxe vergadering over de diaspora. Er wordt besloten dat elk land een eigen orthodoxe bisschopsconferentie moest krijgen. Voor Duitsland en voor Frankrijk heeft dat zin, want daar zitten nogal wat orthodoxe bisschoppen. In Nederland zijn echter helemaal geen orthodoxe bisschoppen, wel in Brussel; er is nu een orthodoxe bisschopsconferentie voor de Benelux, zetelend in Brussel, waar zowel de Grieken als de Russen een bisschop hebben. In Nederland moet men om erkend te worden voor contact met de overheid echter iets Nederlands zijn; daartoe is inmiddels een Nederlandse stichting opgericht, *Orthodoxe Kerk in Nederland* geheten, voor alle contacten met de Nederlandse overheid en maatschappij alsook met de andere kerken.

Niet meer weg te denken

Wat betreft de Orthodoxe Kerk in Nederland en in het iets bredere West-Europa zijn nog enkele dingen op te merken. Het *Institut Saint Serge*

heeft zijn orthodoxe theologie verder ontwikkeld in een open dialoog met de Westerse kerken. Dat is één van de redenen dat er in het Russisch-orthodoxe aartsbisdom van West-Europa onder de obediëntie van Constantinopel geen belangstelling is terug te keren naar Moskou waar we destijds vandaan kwamen. Zeventig à tachtig jaar na die breuk is er zoveel eigen ontwikkeling is geweest dat het moeilijk is om weer onder Moskou te vallen. Bepaalde vrijheden die wij kennen als bisschop, priester of leek zijn in Rusland met zijn Sovjetverleden en daarvoor tsaristisch verleden, eigenlijk ongehoord. Wij zijn veel opener en democratischer dan in Rusland nu mogelijk is.

De Orthodoxe Kerk, hoe klein dan ook in Nederland, is niet meer weg te denken uit onze samenleving. We zijn er en we zijn een groeiende kerk. Het aantal dopen in onze parochie – ik kan niet over de andere parochies spreken – is twintig keer het aantal begrafenissen; er zijn ook volwassenendopen. De orthodoxe parochies groeien zowel in getal als in grootte. Inmiddels krijgen we veel vragen die we moeten afwijzen. Mij wordt al gevraagd door rooms-katholieken in Deventer: 'Kan ik bij u de communie niet ontvangen, want ik weet tenminste dat u elke zondag dienst heeft.' Ik zeg: 'Nee, dat gaat helaas niet en dat blijft ook zo.' Als wij daartoe over zouden gaan, dan zouden wij de Rooms-katholieke Kerk een slechte dienst bewijzen, omdat we daarmee zeer betrokken katholieken naar ons toetrekken.

Op de laatste Open Monumentendag werden voorbeelden gegeven van kerken die bibliotheek waren geworden; wij hadden iets uit de tegenovergestelde richting: een winkel die kerk is geworden – tamelijk uniek. De Orthodoxe Kerk probeert met de gespreksmogelijkheden die ze heeft, deel te nemen aan dat wat dat de kerken in Nederland bezighoudt en haar steentje bij te dragen.

Aarts priester Theodoor van der Voort

Vader Theodoor van der Voort is orthodox priester en rector van de Russisch-orthodoxe parochie van de H. H. Eersttronende Apostelen Petrus en Paulus te Deventer.

Dit artikel is een geautoriseerde inkorting en bewerking van een lezing op het Pokrofsymposium te Hernen op 24 november jl. Optekening vanaf een bandopname door Mirella van Herp, inkorting door Leo van Leijsen.

De nieuwe Bulgaarse patriarch Neofit

Hoop op een nieuwe wind in Orthodoxe Kerk van Bulgarije

Op 24 februari 2013 werd metropoliet Neofit van Rousse gekozen als de nieuwe Patriarch van de Bulgaars-orthodoxe Kerk. Hij is de opvolger van de eind 2012 overleden Maxim, die ruim veertig jaar het hoogste kerkelijke ambt in Sofia bekleedde. De nieuwe patriarch won bij de verkiezing in de H. Synode met ruime meerderheid van de twee andere kandidaten. Zo'n grote zege biedt hoop en dat is nodig, want patriarch Neofit moet zijn kerk uit een diep dal omhoogtrekken.

Er kunnen natuurlijk geen wonderen van de nieuwe kerkvorst worden verwacht. Dat maakt de organisatie van de Bulgaars-orthodoxe Kerk niet mogelijk. Een patriarch in de Orthodoxe Kerk is geen paus, een vergissing die soms wordt gemaakt. Hij is als bisschop 'de eerste onder de gelijken'. In de kerkelijke wetgeving, die te vergelijken is met de grondwet van een staat, zijn alle rechten en plichten vastgelegd. Dat geldt voor de kerkelijke instituten, de priesters, de metropolieten en ook voor de patriarch.

Toch zijn er wel parallellen tussen de manier waarop de paus wordt gekozen en hoe dat bij een patriarch gebeurt. Ten eerste zijn in beide gevallen meerdere stemrondes. Ten tweede wordt de kerkvorst in Rome gekozen uit de kardinalen, bij een patriarch valt de keuze op een van de metropolieten – oftewel: beiden worden gekozen uit het hiërarchische kader direct onder het kerkhoofd.

Diplomaat gevraagd

De vijftien metropolieten van de Bulgaars-orthodoxe Kerk vormen met elkaar de Heilige Synode. Dat orgaan neemt alle belangrijke beslissingen voor de kerk als geheel. Dat gebeurt zowel in openbare als geheime zittingen, vaak omgeven door intriges. Neofit moet in

| Patriarch Neofit.

dat gezelschap coalities vormen en overtuigen. Met andere woorden, hij moet een diplomaat zijn.

Het nieuwe ambt van Neofit is verre van eenvoudig, mede omdat de verschillen tussen de metropolieten en hun eparchen (= bisschoppen van een diocees, *red.*) soms erg groot zijn. Sommige metropolieten hebben bovendien een eigengereid optreden. Maar ieder van hen heeft in economisch opzicht vrij spel, bijvoorbeeld in de betaling van priesters.

De patriarch bekleedt bovendien een dubbel-functie. Naast die van hoogste ambtsdrager in de Bulgaars-orthodoxe Kerk is hij ook bisschop van Sofia. Die dubbele rol is gebruikelijk in de Orthodoxie. In Rusland bijvoorbeeld is Kiril I, de patriarch van de Russisch-orthodoxe Kerk, ook bisschop van Moskou.

Drie kandidaten

Het lijkt er op dat de 138 stemgerechtigden eind februari jl. in Sofia een juiste keuze heb-

1 Patriarch Neofit tijdens de liturgie.

ben gemaakt. Daaraan ging een spel van intriges vooraf. Volgens de kerkelijke wetten moest de Heilige Synode drie kandidaten voordragen - en dat gebeurde ook. Maar in het spel om de macht vormden zich gaandeweg twee fracties, die elkaar de weg blokkeerden.

Uiteindelijk werden kandidaten naar voren geschoven die tot geen van beide partijen behoorden. De meest serieuze waren de metropolieten Gavril van Lovech en Neofit van Rousse. De derde kandidaat was metropoliet Galaktion van Stara Zagora. Maar die werd door veel stemgerechtigden niet echt serieus genomen. Hij pronkt graag met al dan niet verzonnen eretitels en verkeert in kringen van de schimmige *Orde van de Tempeliers*. Bovendien had hij stevige banden met de DS (Darzhavna Sigurnost), de voormalige geheime dienst uit de communistische tijd. Het totalitaire systeem viel weliswaar in 1989, maar Bulgarije worstelt nog altijd met de donkere schaduwen van dat recente verleden.

Dergelijke banden zijn de metropolieten niet vreemd - elf van de vijftien zouden ooit voor de DS gewerkt hebben. Gavril lijkt daar compleet vrij van te zijn. En bij Neofit is de schade minimaal. Hij werd weliswaar in 1983 gerecruteerd, maar leverde - als men de desbetreffende documenten mag geloven - niet de gevraagde informatie. In 1989 trok hij zich terug als informant.

Neofit lijkt als nieuwe patriarch een compromis, opvallend door niet op te vallen. Dat in tegenstelling tot bijvoorbeeld de met zijn gou-

den Rolex-horloge pronkende Nikolai van Plovdiv. Evenmin is hij een *biznismen*-achtige showfiguur als Galaktion. Kiril van Varna heeft die trekken ook, en is in duistere procedures verwickeld rond vermeend grondbezit.

Neofit is veel meer een intellectueel die openstaat voor de dialoog met andere kerken. Toen paus Johannes Paulus II in 2002 in Sofia was, zou Neofit hem omarmd hebben. Dat is zeker geen gebruikelijke geste voor een orthodoxe kerkbestuurder.

Korte biografie

Simeon Nikolov Dimitrov, zoals Neofit voluit heet, werd geboren in 1945 in Sofia als zoon van een spoorwegmedewerker. Hij studeerde aan het priesterseminarie in de Bulgaarse hoofdstad. Dat opleidingsinstituut was destijds vanwege politieke redenen in het Balkangebergte, tegenwoordig staat het net buiten het stadscentrum. Tot 1971 studeerde hij aan de *Geestelijke Academie* in Sofia. De beslissing om zich in de communistische tijd in theologie te verdiepen, zou door zijn diepreligieuze moeder gestimuleerd zijn.

De voor die tijd gebruikelijke postacademische studie gebruikte Neofit om zich in Moskou te specialiseren in kerkzang. Na terugkomst in Sofia werd hij leider van het zangkoor van de *Geestelijke Academie*.

In 1975 werd hij monnik, wat de weg vrijmaakte voor de hogere kerkelijke functies. Hij werd in het klooster van Trojan door patriarch Maxim tot monnik gewijd. Neofit leidde toen het kerkelijke koor in Sofia, van 1977 tot 1980 doceerde hij zang aan de academie, van 1981 tot 1985 was hij vicaris van de kerkelijke gemeente in Sofia.

In 1989 werd Neofit directeur van de *Geestelijke Academie*. In 1991, toen de opleiding onder de Theologische Faculteit van de Universiteit van Sofia viel, werd hij de eerste decaan. Verder was hij secretaris van de Heilige Synode. In 1994 werd hij metropoliet van de eparchie Dorosto-Cherven. In 2001 werd die opgedeeld in twee eparchieën, Rousse en Dorostol (Silistra). Bij de verkiezing voor patriarch waren 72 stemmen voor Neofit, 45 voor Gavril en 22 voor Galaktion.

Zware taak

Aan uitdagingen ontbreekt het de nieuwe kerkvorst bepaald niet. Ten eerste is er de eenheid van de Bulgaars-orthodoxe Kerk. Nauw daarmee verbonden zijn de eigendomsvragen.

Juridisch is dat geklaard bij het Europese Hof voor Mensenrechten in Straatsburg, maar het communistische verleden is daarmee nog lang niet verwerkt.

Bij deze kwesties speelt Neofits voorganger Maxim een grote rol. Hij werd in 1971 patriarch. Het was een publiek geheim dat toenmalig dictator Zhivkov hem aan die positie hielp. De *Alternatieve Kerk*, die in 1992 werd opgericht door metropoliet Pimen, riep Maxim op om af te treden. Die hield echter vol dat zijn benoeming in 1971 volgens de regels was gegaan en bleef in zijn ambt. Het werd een jarenlange, harde strijd. De *Alternatieve Kerk* werd door geen enkele andere Orthodoxe Kerk erkend. Pimen overleed in 1999 (Zhivkov in 1998), maar pas in 2004 beëindigde het toenmalige kabinet Saxeoburggotski de strijd formeel. In de kerk zijn echter nog lang niet alle wonden geheeld.

Ten tweede is er een debat over de relatie tussen kerk en maatschappij. Moet de clerus alle kerkelijke werk zelf doen? Of kan het volk daarbij een rol spelen? Beide groepen bestoken elkaar met verwijten.

Ten derde zijn er hete hangijzers rond het priesterschap. Die zijn voor een deel economisch van aard. De meeste priesters hebben een laag salaris, kunnen daardoor hun sociale lasten niet betalen en zijn gedwongen met 'normale' banen hun gezin te onderhouden.

Daardoor komen ze soms te weinig toe aan hun priestertaken zoals pastorale zorg.

Ten vierde is er de nijpende kwestie bij de monniken. Alle Bulgaarse kloosters bij elkaar tellen hooguit 100 monniken.

Ten vijfde is er de laatste jaren een neiging tot provincialisme en zelfisolering. Er zijn natuurlijk priesters die er enthousiast voor gaan, sociaal werk organiseren en midden in de moderne wereld staan. Maar die hebben als gehuwden geen toegang tot de hogere kerkelijke ambten die alleen voor de celibataire geestelijkheid openstaan. En dus groeit er een kloof tussen moderne, wereldse priesters enerzijds en wereldvreemde monniken anderzijds.

Hoop

Bij al deze wereldse problemen zijn er evenwel geestelijke zaken die hoop bieden.

Allereerst heeft de patriarch een groot moreel gezag. Dat is onder Maxim weliswaar afgenomen, maar Neofit kan een goede, hernieuwde start maken.

Daarnaast kan hij contact zoeken met mede-

De Bulgaars-orthodoxe kathedraal van de H. Alexander Nevski in Sofia, de hoofdstad van Bulgarije.

broeders die openstaan voor dialoog met andere kerken. Dat geldt vooral voor Servië en Roemenië, waarmee vrijwel geen contact meer is. Lange tijd richtte de Bulgaars-orthodoxe Kerk zich alleen op Moskou. Het was tekenend dat er op 24 februari nauwelijks vertegenwoordigers van buitenlandse kerken waren.

Neofits uitverkiezing viel samen met een turbulente politieke tijd. Een week voor de verkiezingen voor de nieuwe patriarch trad het centrum-rechtse kabinet Borissov onverwachts af. Het was zelfs even de vraag of de kerkelijke verkiezing door zou gaan. Maar omdat kerk en staat in Bulgarije - formeel - los van elkaar staan, ging die gewoon door, zoals de kerkelijke wetten voorschrijven. Met hun typische zwarte humor constateerden de Bulgaren dat "we dan wel geen premier meer hebben, maar wel een nieuwe patriarch". Het mag als een compliment worden opgevat voor de solide patriarch Neofit. Men zou zich een dergelijke nieuwe leider ook wensen voor de volgende Bulgaarse regering.

Jan Buruma

Jan Buruma is Oost-Europa-publicist.

Dit artikel is gebaseerd op Christian Geiselmann, 'Patriarch Neofit - ein Kirchenmusiker, der Hoffnung macht', in: RGOW (Religion und Gesellschaft in Ost und West), nummer 4, 2013, pp 10-11.

ZESTIG JAAR POKROF symposium en jubileumgeschenk

Op vrijdag 24 mei 2013 vierde het tijdschrift 'Pokrof. Oosterse christenen, kerken en culturen' zijn zestigjarig jubileum. Meer dan 60 mensen waren aanwezig in het zonovergoten kasteel Hernen bij Wijchen op het symposium bij gelegenheid hiervan.

Veel mensen hadden zich al vroeg in de middag naar dit symposium 'Het mysterie in beeld? Iconen in Oost en West' begeven. In de zaal was een levensgrote echte Russische icoon geplaatst van Pokrof, de Bescherming van de Moeder Gods. De feestelijke bijeenkomst werd geopend met, wegens de pinkstertijd, het Byzantijnse pinksterlied 'Hemelse koning', gezongen door koorzangers van de Byzantijnse Kapel te Nijmegen o.l.v. Paul Baars. Middagvoorzitter Geert van Dartel, directeur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene die sinds 2000 het jubilerende tijdschrift uitgeeft, heette iedereen van harte welkom; hij gaf een korte terugblik in de tijd en leidde daarna telkens de sprekers in.

De spits werd afgebeten door Dolf Bruinsma, het langst zittende redactielid, die zijn blikken niet alleen richtte op het verleden, maar ook op het heden en de toekomst van Pokrof. Hij benadrukte het oecumenisch karakter van het tijdschrift, dat tegenwoordig ook tot uiting komt in zijn redactionele samenstelling van katholieke, protestantse en orthodoxe leden. Daarnaast onderstreepte hij het belang van nieuwe abonnees voor de continuïteit van Pokrof, nu door grotendeels natuurlijk verloop hun aantal door de jaren heen is geslonken.

Feesticonen van Pinksteren

Leo van Leijsen, medewerker Oosterse Kerken van de Katholieke

Pokrofs langst zittende redactielid, dr Dolf Bruinsma, ging in op verleden, heden en toekomst van ons tijdschrift (Foto: G. van Dartel).

Vereniging en redactiesecretaris Pokrof, sprak over iconen in de oosterse kerken, meer in het bijzonder over de twee feesticonen van het Byzantijnse pinksterfeest: de H. Drie-eenheid en de Nederdaling van de H. Geest. Hij deed dit aan de hand van de bijbelse én liturgische teksten van pinksteren die samen met de betreffende iconen uitdrukken wat de Kerk op dit feest viert.

Katholiek

Elisabeth Hense, universitair docent spiritualiteit aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en dramaturge, hield haar lezing over de religieuze beeltenis in het westerse katholicisme van heden en verleden. Aan de hand van een power-pointpresentatie gaf ze een overzicht van de verhouding kunst-(katholiek) geloof in de pre-moderne tijd (kunst in dienst van geloof) en de moderne tijd (kunst en geloof in vaak wederzijdse botsing), om uit te komen bij de huidige, 'post-moderne' tijd. Daarin was de verhouding tussen de twee veel ontspannener en bleek juist kunst vaak vol religieuze thema's te zijn. Kunst geeft

uitdrukking aan het mysterie op een wijze die evenwaardig is aan de kerkelijke. Elisabeth Hense eindigde haar boeiende betoog met een voorbeeld hiervan door te vertellen, niet over beeldende kunst, maar over toneelkunst: het 'Theater der Stille' in Duitsland, waarbij ze zelf ook actief betrokken is. Dit toneelgezelschap van katholieke acteurs geeft al jaren voorstellingen rond religieuze onderwerpen, b.v. over een preek van Meister Eckhart of een mystiek gedicht van Johannes van het Kruis.

Reformatie: genuanceerd beeld

Ds Siets Nieuwenhuizen, emeritus-predikant van de Protestantse Kerk in Nederland en zelf bezig zich te bekwamen in het iconschilderen, hield een voordracht over het beeld in het protestantisme vroeger en nu. Hij begon met de veranderingen in de protestantse eredienst aan de hand van het (veranderde) interieur van het romaanse kerkje in zijn protestantse geboortedorp. Daarna keek hij naar een stuk geschiedenis, waar Luther, de Wittenberger radicaal Karlstadt, Calvin en de Heidelbergse Catechismus voorbijkwamen: als het over de waardering van het beeld ging een genuanceerder tableau dan men wellicht zou kunnen denken. Siets Nieuwenhuis sloot af met de gewijzigde houding ten opzichte van het religieuze beeld in het hedendaagse protestantisme (waar we in Nederland in menig kerkgebouw tegenwoordig wel een icoon kunnen aantreffen) en reflecteerde over de daar langzaam ontwikkelde positieve houding ten opzichte van de religieuze beeltenis.

Afsluiting symposium

Aan het einde hield bisschop Van den Hende uit Rotterdam, binnen de r.k.

bisschoppenconferentie verantwoordelijk voor de oecumene en de (katholieke) oosterse kerken, een gloedvol betoog over de belangrijke plaats van de beeltenis in het (katholieke) geloof. Dit werd als een goede afsluiting van het inhoudelijke programma ervaren.

In het programma was telkens gelegenheid tot vragen geweest, een voldoende lange pauze, en nog twee mooie Orthodoxe hymnen uit Servië en Bulgarije door de koorzangers van de Byzantijnse Kapel.

Middagvoorzitter Geert van Dartel leidde de overgang naar de receptie

na afloop in. Een mooie en boeiende middag vond zo zijn gezellige voltooiing.

De lezingen zullen in 2014 worden gepubliceerd in ons tijdschrift.

Cadeau

In het jubileumjaar 2013 is het symposium niet het enige feestelijke moment geweest voor het jubilerende Pokrof. Al rond de aanvang van dit jubileumjaar schonk de Stichting Landelijke Instelling Pokrof ons het spontane en grandioze cadeau van 60 geschenkabonnementen. Naast de dank die we hen al eerder hebben

doen toekomen, wil zowel de redactie van *Pokrof. Oosterse christenen, kerken en culturen* als de *Katholieke Vereniging voor Oecumene* die het tijdschrift uitgeeft, hier de hartelijke dank onderstrepen voor dit genereuze gebaar.

Leo van Leijssen

Leo van Leijssen is redactiesecretaris van Pokrof en medewerker Oosterse Kerken van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

'DE BERGREDE'

Nieuwe jaargang Bêt Drāshā, 's-Hertogenbosch, najaar 2013

Jezus spreekt de Bergrede uit temidden van zijn discipelen. Vroeg-byzantijns mozaïek.

Jezus' Bergrede uit het Matteüsevangelie (en de zogeheten Veldrede uit Lucas) is de 'grondwet' geworden van het christelijk handelen, of liever: zijn grondinspiratie bij uitstek. De Vroege Kerk nam de radicale appels erin uitermate serieus, evenals ook latere oosterse auteurs dat deden. In talloze teksten hebben zij zich met de Bergrede beziggehouden. Hoe zat dat in het westen, bij mensen als Augustinus of later Luther en de doperse Menno Simons? En wellicht nog belangrijker: hoe zit dat bij ons, hier en nu? Genoeg stof voor het inmiddels al weer zevende BÊT DRĀSHĀ ~ OOSTERS CHRISTELIJK LEERHUIS, een samenwerkingsverband van de Protestantse Kerk Den Bosch en de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Het betreft vijf donderdagavonden in het najaar, plus – voor wie wil – een bezoek aan een Oosterse parochie inclusief dienst.

Do 19 september, *De Zaligsprekingen*, bij: Gregorius van Nyssa, Gregorius van Nazianze en Nerses Shnorhali (Armeens kerkvader).

Do 10 oktober, *'Zout der aarde, licht der wereld'*, bij: Johannes Chrysostomus, Nerses Shnorhali en Augustinus.

Do 31 oktober, *Thema's uit de Bergrede*, bij: Efrem de Syriër en Lev Tolstoj.

Do 21 november, *'Uw ja zij ja, uw nee nee' ~ Geen eden zweren*, bij: Afrahat de Perzische Wijze (Syrische kerkvader) en Mandakuni (Armeniër).

Do 12 december, *Hoe serieus neem je de Bergrede?* (o.a. vrede en vijandliefde), bij: Griekse kerkvaders uit het Oosten (Chrysostomus) en Reformatoren uit het Westen (Luther, Menno Simons).

Begeleiding: ds Paul van der Waal en Leo van Leijssen.
Tijd: 19.45-22.15 uur.

Plaats: Franciscushuis, Van der Does de Willeboissingel 11, 5211 CA, 's-Hertogenbosch.

Kosten Leerhuis: €60 (incl. reader).

Opgeven en informatie: secretariaat@oecumene.nl, tel. 030-2326907.

Uitbreider programma: www.oecumene.nl

NB Facultatief: Bezoek aan dienst in Armeens-Apostolische parochie te Amsterdam/Diemen (of Almelo), op nog nader vast te stellen zondag. **Extra kosten:** €10.

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

